

Přitažlivé téma publikace rozhojňuje nedávno zveřejněné tituly představující tzv. „barokní krajinu“, která se mezioborově těší vzrůstající pozornosti. Připomeňme zdařilou a svým provedením rovněž uživatelsky praktickou (a to přímo při rekognoskaci terénu) knihu Lucie Rychnové věnovanou přetváření východočeských panství Františka Josefa Šlika,¹ kolektivní dílo pod vedením Evy Chodějovské zaměřené na projevy barokní krajina tvorby v širším území raně novověkých východních Čech² či nejnovější výstup týmu odborníků pod vedením Roberta Šimůnka věnovaný možnostem poznání „barokních krajin“ v Čechách.³ Z hlediska recepce tématu a takto zaměřené odborné publikační produkce širší veřejností je nepochybně významné, že uvedené tituly na knižním trhu patřily a patří k velmi žádaným titulům.

Volba sasko-lauenburského rodu, jednoho z nejbohatších v Čechách, určuje obsahovou a teritoriální osnovu knihy, která čtenáře provádí v prostoru dobou celkem tří generací počínaje Juliem Jindřichem Sasko-Lauenburským (1586–1665) až po jeho vnučky Annu Marii Františku Toskánskou (1672–1741) a Františku Sibyllu Augustu Bádenskou (1675–1733). Teritoriální záběr pokrývá veškerá panství rodu v Čechách (celkem se jedná o sedmáct správních celků), což autorovi dovoluje na významném vzorku sledovat a hledat možná schémata zásahů do zastavěné i volné krajiny, a nadto dále Lauenbursko a Bádensko jako území rovněž spojená s příslušníky tohoto rodu. V Lauenbursku na dolním Labi se stal vládnoucím vévodou Julius Jindřich, Bádenské markrabství spravovala po ovdovění Františka Sibylla Augusta. K naplnění svého cíle autor využil kromě pramenů v péči tuzemských archivů historické dokumenty z Generallandesarchiv Karlsruhe, Kreisarchiv Ratzeburg, Niedersächsisches Landesarchiv – Standort Oldenburg a Landesarchiv Schleswig. Mimo pozoruhodných, známých a stále hlouběji objevovaných ohnisek Ostrova nad Ohří, Zákup či Ploskovic má tak autor možnost představit čtenáři území různé krajinné i funkční typologie a opustit prostor Českého království a vykročit do kontextu širší Evropy.

1 Lucie RYCHNOVÁ, *František Josef Šlik a česká barokní krajina. Život šlechtice na východočeském venkově*, Praha 2020.

2 Eva CHODĚJOVSKÁ a kol., *Krajiny v rukou barokního člověka. Lidé a krajina 16.–18. století na východě Čech*, Josefov 2020.

3 Robert ŠIMŮNEK a kol., *Krajiny barokních Čech*, Praha 2022. Michal Vokurka je spoluautorem tří kapitol: *Krajiny barokních Čech dnešními očima* (spolu s Robertem Šimůnkem a Jitkou Močičkovou, s. 7–59), *Barokní Čechy pohledem zvnějšku. Bernard Ferdinand Erberg a topografické dílo Notitiae illustris regni Bohemiae (1760)* (spolu s Jitkou Močičkovou, s. 189–208) a „*Barokní krajiny*“ jako solitér? (spolu s Robertem Šimůnkem a Jitkou Močičkovou, s. 209–214).

Budiž předesláno, že tak činí po stránce jazykové i argumentační vytríbenou formou. Téma by jistě mohlo svádět ke košatému a intelektuálně náročně šifrovanému textu, který by mohl znesnadňovat vnímání obsahu. Předností knihy je však její přístupnost a uměřenost. V úvodních pasážích se Michal Vokurka vyrovnává s pohledy domácích i zahraničních autorit a upozorňuje na některé důležité momenty spojené s chápáním fenoménu „barokní krajiny“, resp. krajinotvorby. Mezi nimi nelze pominout poznámku o jisté nástraze, kterou s sebou toto téma může nést, pokud je vykládáno módně a jako soubor stereotypů, které jsou předkládány širší veřejnosti. Považuji toto upozornění za aktuální, neboť kombinace jistého sentimentu při pozorování krajiny, romantizující zkratka a rovněž častá idealizace šlechtice jako stavebníka může v rukou některých vykladačů ve výsledku historickou realitu minout. Podobně lze podtrhnout zřetelné sdělení korigující možné představy o domněle vždy ekologicky uvážlivém a přímo senzitivním přístupu člověka doby barokní k přírodě a krajině. Michal Vokurka na příkladu panství Měděnec dokládá roli architektury, zde kaple na vrchu Mědník, jako legitimizačního prostředku těžby. Do třetice budiž zmíněn podnět, který se vztahuje k osobnosti stavebníka a jeho roli při vytyčování cílů, obsahu a formy zásahů do krajiny. Také je třeba uvážit riziko zjednodušujícího zúžení pohledu na vrchnost, která je původcem sledovaných přeměn. Souhlasím s autorem, že bude důležité podrobit dalšímu výzkumu otázky podílu úředního aparátu šlechtických dominií, aby bylo zřetelněji možné odlišit a pojmenovat jednotlivé role v tomto procesu. V konkrétním pojednávaném případě Sasko-Lauenburských navíc v poslední generaci vystupovaly ženy, které byly vyloučeny z jiných oblastí uplatnění, např. ve dvorských či zemských úřadech a obě ovdověly. Autor uvažuje o tom, že obě sestry mohly v Čechách a Bádensku pojmát své aktivity jako prostředek k legitimizaci mocenských pozic v patriarchální společnosti.

Jádrem publikace je soubor podkapitol sdružených v oddíle s výstižným názvem *Krajinotvorba v praxi*, v níž autor sleduje zásahy Sasko-Lauenburských na jednotlivých panstvích. K přehledu a snadnějšímu srovnání zjištění přispívá jednotná organizace těchto „hesel“, v nichž jsou kromě stručného dějinného kontextu a majetkoprávních poměrů představeny přírodní podmínky, sídelní struktura a základní demografické údaje a hospodářský potenciál, případně konkrétní hospodářský profil a bilance v zájmové době. Do takto „připravené krajiny“ pak M. Vokurka vkládá jednotlivé prvky mocenské a religiózní, od nichž jsou odvozeny další vzájemně se prolínající roviny, např. reprezentační, rezidenční, identifikační, integrační aj.

Soubor těchto území nabízí vzájemná přehledná srovnávání a doplňování. Ostrovskou skupinu panství autor otevírá (na základě chronologického klíče postupného nabývání majetků) Toužimí, která byla zprvu za třicetileté války ve 20. letech 17. st. ve

středu pozornosti vévody Julia Jindřicha, avšak na rozdíl od původně šlikovského Ostrova postrádala tradici rezidenční prestiže. V případě Údrče, kde drobná sakrální architektura vzniklá z popudu nižších vrstev doplňovala vrstvu vrchnostenskou, autor ukazuje na sakrální krajinu, v níž se mísí rovina fyzická i imaginativní. Na stejném území pak připomíná, že duch barokní krajinotvorby se nemusí nutně rovnat uměleckému baroku a výstavným rezidencím, jestliže majitele-hospodáře zastupoval hospodářský objekt jako dvůr či sýpka.⁴ Doslova krok za krokem, panství po panství, získává čtenář příklady o funkcích jednotlivých prvků, které do krajiny zasadil člověk 17. a 18. století. Pozornosti neuniknou ani hraniční kameny (Brložec), jimž je přisouzena role při posilování poddanské identity. U poutního kostela sv. Anny v Sedlci na panství Děpoltovice lze prostřednictvím původu svatebčanů postřehnout integrační efekt spojení několika panství pod sasko-lauenburským rodem. Hauenštejn zastupuje loveckou krajinu, zatímco Záběhlce u Prahy ilustrují přetváření příměstského prostoru propojujícího luxusní rezidenci s hospodářským okolím. Z řady drobností je M. Vokurka s to skládat předmoderní krajinu, v níž nechybějí zahrady, sady ovocných stromů v ohrazených štěpnicích i mimo ně, ovčiny a rybníky, porosty rozličného stáří.

Skicami jednotlivých panství pochopitelně prostupuje katolický kult, a právě jeho prostřednictvím je možné zřetelně sledovat projevy tehdejší koncepční práce s územím. Od poutního místa v Horní Polici může čtenář poznávat šíření kultu Panny Marie Polické na majetcích Anny Marie Františky, podruhé provdané za Giana Gastona Medicejského a užívající titulu velkovévodkyně toskánské. Tato významná žena⁵ je v knize přiblížena jako vrchnost, která propojovala a sjednocovala své majetky obdobnými prvky v architektuře a estetice. Příkladem je uplatňování kompozičních os, sloupů jako opěrných bodů – vertikál zbožnosti či typických rysů barokních přestaveb. Obzvlášť zaujme připomenutá skutečnost, že tato doplňování a přetváření panství a jejich propojování obdobnými schémata byla prováděna též u majetků, které tato šlechtična držela relativně krátce, jako byl Kácov či Tachlovice.

Výpovědní hodnotu celku podporuje začlenění obdobně koncipovaných subkapitol o dvou říšských územích. Do jaké míry je zjistitelný rukopis působení jednoho rodu u rezidencí Ostrov, Zákupy, Lauenburg a Rastatt? Byla tato místa vybavována vzájemnými odkazy? Na cestu k hledání odpovědí na tyto otázky se Michal Vokurka ve své

4 K objektům tohoto typu obrací pozornost mj. publikace Jan ŽIŽKA, *Hospodářské dvory bývalých panství v Čechách*, Praha 2016.

5 Jan MALÍŘ a kol., *Anna Marie Františka Sasko-Lauenburská a její rod mezi Čechami a Evropou*, Zákupy 2022. Michal Vokurka je zde autorem kapitoly *Sasko-lauenburský rod v 17. století. V síti příbuzenských a politických vztahů* (s. 37–56). Kniha též obsahuje pojednání o souvislostech stavební podoby zámeckého areálu v Ostrově a Zákupích (Lubomír Zeman, s. 97–103), závodistích u obou zámků (Lubomír Zeman a Ivan Peřina, s. 105–111) a vztahu Julia Františka a Anny Marie Františky Sasko-Lauenburských k zákupskému kapucínskému konventu (Marek Brčák a Jiří Wolf, s. 93–95).

odborné práci vydal již dříve.⁶ Obě území jsou navíc příhodně odlišná. U vévodství Lauenburg do profilu oblasti a její společnosti vstupoval podstatný konfesijní prvek luterského vyznání obyvatelstva, jemuž osobou ostrovského Julia Jindřicha vládl katolík. Tato skutečnost nemohla zůstat bez dopadu na příslušné aktivity v prostoru, jejichž zásadní složku jindy tvořily sakrální komponenty. Sekulárním počinem se měl stát vévodův velkorysý lauenburský rezidenční zámek se zahradou, jejichž poměr vůči městské zástavbě navádí k porovnání s konstelací v Ostrově. V případě Bádenského markrabství, které po válce o falcké dědictví procházelo obnovou, jejíž součástí byla výstavba nového rezidenčního města Rastatt se zámkem, se podařilo ztotožnit pojítka s Čechami, a to personální, duchovní (mj. kult sv. Jana Nepomuckého) či pojetí zámků Favorite a Ploskovic (Gartenhaus, Lusthaus) aj.

Kromě vzpomenutých předností této kapitoly skýtá kombinace významného množství „krajinných vzorků“, tedy panství či statků, a svižného stylu výkladu i jistý limit, kterým je hloubka rozboru jednotlivých fenoménů. Autorovi a jeho případným pokračovatelům tak nadále zbývá prostor k propracování předložených zjištění a úvah.

Při takto pojatém záběru výkladu plní užitečnou roli kontextuálního doplňku přehled práce s krajinou u dalších představitelů české aristokracie, do něž autor zařadil příklady Šliků, Šporků, Libštejnských z Kolovrat, Martiniců, Valdštejnů a Kinských. Je zřejmé, že se tento vzorek opírá o dosavadní poznání tématu. Po boku známých příkladů a rekapitulace poznatků vzbuzuje pozornost mj. úvaha o možných kompozičních souvislostech mezi východočeskými kolovratskými Chroustovicemi a jim vzdálenějším rodovým majetkem Borohrádek ležícím severovýchodním směrem a ideově významným kostelem v Podlažicích na chrasteckém panství královéhradeckých biskupů ve směru jihozápadním.

Text Michala Vokurky nabízí vhléd do někdejší krajiny, jejíž podoba byla výslednicí složky přírodní a lidské a řady sil a idejí, které autor vždy připomíná. Do svých úvah včleňuje otázky formy držby a způsobu nabytí jednotlivých správních celků, rodových i místních tradic, existence starších prvků, funkcí jednotlivých komponent co nástrojů směrem k místnímu obyvatelstvu i cizím recipientům, samozřejmostí je rovina duchovní. Tyto vidění, pramenně zjištěné, analogicky předpokládané či jen hypoteticky uvažované silokřivky a vrstvy proměňuje do výsledných skic podob jednotlivých panství, které bude možné po dalším studiu dále doplňovat.

Z povahy předmětu svého zájmu a obvykle též kulturou knižního provedení zpravidla mívají odborné historické knižní tituly potenciál vyniknout v sousedství pestré publikační produkce jiných oborů. Ve výlohách a tematicky utříděných sekcích knihkupectví se tak řadí k atraktivním segmentům specializované literatury, která je kromě

6 Michal VOKURKA, *Bádensko jako česká barokní krajina*, *Historická geografie* 42, 2020, č. 2, s. 197–230.

profesionálů žádána též početnou poučenou veřejností. O knize Michala Vokurky v tomto smyslu platí, že poučí i potěší, a to obsahem i vzhledem. Již při prvním kontaktu s jejím výtiskem se čtenáři dostává do rukou dobře odvedené dílo, jehož estetika koresponduje s vlastním obsahem. Představovaný příklad dokládá, že dosáhnout působivého výsledku u tématu, jehož neoddělitelnou součástí je vizuální stránka, je možné i bez těžkého křídového lesklého papíru a barevně křiklavých velkoplošných snímků. Kniha vytištěná na lehkém, přírodně tónovaném papíře, s příjemnou typografií a početnými, nikoliv však nadužívanými reprodukcemi a snímky, tak působí vkusně a rovněž prakticky. Je však pravdou, že kupříkladu reprodukce perokreseb Johanna Michaela Sockha poněkud utrpěly při umístění do rozsahu dvou stran, kdy část pro pozorovatele cenných subtilních struktur zobrazení pohlcuje hřbet knihy. Spolu se snímky a řadou rekonstrukčních map je však výpověď obrazových příloh celkově zřetelná. Kniha může docela dobře posloužit jako průvodce po lokalitách, jimiž se zabývá. Tyto vnější charakteristiky jistě napomohou při její cestě za čtenářem mimo hranice oboru, což historikově práci dodává další společenskou hodnotu. Souhrnem platí, že Michal Vokurka připravil přínosný a podnětný příspěvek k přiblížování se k podstatě fenoménu krajiny doby baroka a dobře využil příležitosti k prezentaci tématu.

PhDr. Ondřej Tikovský, Ph.D.

Historický ústav

Filozofická fakulta

Univerzita Hradec Králové

Rokitanského 62, 500 03 Hradec Králové III

Česká republika

ondrej.tikovsky@uhk.cz